

ERVIN DUBROVIĆ (UR.), RIJEČKA KOMPANIJA 1750. – 1826.

Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2022., 200 str.

Zbornik Muzeja grada Rijeke *Riječka kompanija 1750. – 1826.* dobrodošao je znanstveni, stručni i publicistički prilog za poznavanje povijesti povlaštenoga riječkog trgovačkog društva, riječkoga trgovačkog društva, Tršćansko-riječke ili Riječke kompanije, dioničkog društva koje se prije svega, premda ne isključivo, bavilo proizvodnjom i prodajom šećera. Kako je navedeno u uvodu urednika (*Srednja Europa i proa globalizacija*, str. 8–9), dugogodišnjeg ravnatelja Muzeja grada Rijeke Ervina Dubrovića, interes za ovim dioničkim društvom svakako nadilazi riječke lokalne okvire jer je Kompanijina povijest ujedno i povijest „prve globalizacije“, odnosno pokušaj habsburške države da se putem kompanija uključi u trgovačko i financijsko globalno tržište. Samim time ova publikacija neće biti primamljiva isključivo Riječanima nego i široj javnosti i povjesničarima gospodarstva i društva druge polovice 18. stoljeća.

Što se tiče samog sadržaja, pored uvoda se zbornik sastoji od 11 radova i četiri kraćih priloga objavljene i prevedene građe s francuskog i latinskog: Popis dioničara iz 1750. (str. 46–47), Popis dioničara i dionica iz 1761. (str. 65–67), Moretusov računski izvod – potražnja i dugovanja iz 1755. (str. 80–81) i Povlastice za Kompaniju Riječke šećerane iz 1808. (str. 172–177). *Uredba o novom vodstvu Kompanije* (str. 130–131) i Popis dioničara i dionica iz 1761., popraćen tekstom *Dioničari i vlasnički odnosi 1761.* (str. 65), objavljeni su s komentarom višeg savjetnika konzervatora-dokumentarista Nenada Labusa, zaslužnog i za prijevode s francuskog i latinskog jezika. U zborniku se nalaze i popratne tablice poput Popisa brodova riječkih brodovlasnika iz 1759. (str. 21), prikazi količine sirovog i prerađenog šećera (str. 60) ili dividende pripisane Kompanijinu kapitalu (str. 61).

Knjiga nadasve obiluje vizualnim priložima prikupljenim iz mahom nacionalnih knjižnica i arhiva većine prostora za koje je Kompanija bila gospodarski, institucionalno i politički vezana (Beč, Budimpešta, Antwerpen, Temišvar, Bratislava, Trst, Hamburg), naravno, građe iz riječkog arhiva i gradskih muzeja, ali prisutni su i prilozima Francuske nacionalne knjižnice u Parizu i Galerije *Bassenge* iz Berlina.

Prikaz zbornika valja započeti radom više kustosice u Modernoj galeriji u Zagrebu Libuše Irsak *Riječka kompanija i austrijska historiografija* (str. 191–197). Njezin je prilog neophodan za razumijevanje razloga objave i prijevoda radova Viktora Hofmanna s njemačkog i Helme Houtman-De Smedt s nizozemskog jezika. Premda objavljena tridesetih godina prošlog stoljeća, studija bečkog povjesničara, arhivista i knjižničara Viktora Hofmanna von Wellenhofa (1867. – 1948.) zahvaljujući korištenim izvorima, ostaje nezaobilazan izvor i početna točka za razumijevanje povijesti Rafinerije šećera u Rijeci. Značajnu nadopunu Hofmannovoj studiji građe Arhive Dvorske komore nudi istraživanje Helme Houtman-De Smedt o obitelji Proli omogućujući šire spoznaje o gospodarskoj povijesti tog razdoblja te o nastanku i Kompanijim počecima.

Što se tiče Hofmannovih radova, u tekstu *Osnivanje i počeci Riječke kompanije* (str. 23–45) autor je detaljno obradio stvaranje Kompanije, dioničarsku strukturu i odnose među dioničarima, teškoće u poslovanju te analizirao proizvodnju i dobra koje je društvo uvozilo i izvozilo. Treba napomenuti kako je ovaj Hofmannov tekst izvorno objavljen prije više desetljeća, prevela ga je s njemačkog Libuše Irsak, za potrebe ovog izdanja skraćenu i prilagođenu verziju. Drugi Hofmannov esej *Povlastice Kompanije 1775. – 1804.* (str. 103–129), premda nosi drugačiji naslov, ustvari je već objavljeni tekst, u prijevodu s njemačkog Borisa Zakoška, iz zbornika *Doba modernizacije 1780. – 1830. More, Rijeka, Srednja Europa* također u izdanju Muzeja grada Rijeke 2006. godine.

Rad Helme Houtman-De Smedt *Charles Proli i Kompanija* (str. 49–63) i Lea Michielsena *Djelatnost Kompanije 1750. – 1800.* (str. 69–79) sigurno su dobrodošli prilozi razumijevanju šire gospodarske slike i ekonomsko-političkih mreža ovog razdoblja samim time što su prijevodi radova s, barem Riječanima i lokalnim povjesničarima, manje znanoga nizozemskog jezika (priredila i prevela Romana Perečinec).

Povjesničarka Helma Houtman-De Smedt, danas professor emeritus na Sveučilištu u Antwerpenu, na početku svoje znanstvene karijere je u izdanju belgijske Kraljevske akademije znanosti, književnosti i lijepih umjetnosti 1983. objavila biografiju Charlesa Prolija. Iz objavljenog prijevoda teksta razabiremo više o ulozi imućne antverpenške obitelji Proli u Kompanijinoj povijesti te o Charlesu Proliju, poslovnom čovjeku i bankaru.

Leo Michielsen (1911. – 1977.), nekadašnji belgijski profesor povijesti na Slobodnom sveučilištu u Bruxellesu, gdje je predavao povijest europskoga radničkog pokreta, 1936. godine objavio je rad *De Kompagnie van Triëste en Fiume (1750-1800)* [Tršćanska i riječka kompanija (1750-1800)] i *De familie de Proli. Bijdrage tot*

de economische geschiedenis van Antwerpen in de XVIII de eeuw [Obitelj Proli. Prilog ekonomskoj povijesti Antwerpena u 18. stoljeću] u belgijskom časopisu za povijest *Bijdragen tot de Geschiedenis*. Kako je upravo te godine Michielsens doktorirao na temu trgovine i financija u Antwerpenu u 18. stoljeću, njegova studija o povijesti prvih pedeset godina Kompanije, premda je u zborniku samo djelomično prevedena i objavljena, još je jedan prilog poznavanju proizvodnje, ali i trgovine i brodogradnje vezane uz Tršćansko-riječku kompaniju.

Redoviti profesor Filozofskog fakulteta u Rijeci Irvin Lukežić u svojoj prepoznatljivoj maniri znalca i istraživača biografija nudi u prilogu *Trgovci i bankari iz Antwerpena, Bruxellesa, Amsterdama i Beča* (str. 83–101) afresko dioničara Riječke kompanije. Upoznajemo se tako sa životima pripadnika antverpenske komercijalne i financijske elite, ponajprije pripadnicima obitelji Proli i Moretus, ali i s ostalim važnim, više i manje poznatim povijesnim ličnostima, dioničarima iz Bruxellesa, Amsterdama i Beča. U zborniku Lukežić sudjeluje i radom *Urbano Arnoldt, prvi riječki menadžer* (str. 133–149) u kojem rekonstruira život navedenog trgovca i poduzetnika. Biografija Urbana Arnoldta, osim studije uspona navedenog poduzetnika, doprinos je kontekstu stvaranja građanstva na habsburškom prostoru, ali i riječkog društva druge polovice 18. stoljeća. Zahvaljujući ovom radu doznajemo nešto više o Arnoldtovoj važnosti za Riječane tog razdoblja, ali i o njegovim vezama s nekim lokalnim patricijskim obiteljima (De Franceschi i Tomašić).

Rad konzervatora umjetnosti Petra Puhmajera *Kompanijini pogoni i zgrade u Rijeci* (str. 159–171) prilog je za povijest arhitekture i urbanizma riječkog prostora. Osim vizualno zanimljivih planova kompleksa i pogona Kompanije rad podsjeća kako je gospodarski rast potaknuo i arhitektonski i urbanistički razvoj Rijeke i da Kompanijinu upravnu palaču na Brajdi, danas sjedište Muzeja grada Rijeke, „rijetko sačuvan primjer poslovne arhitekture 18. stoljeća u široj regiji“ treba baštiniti kao „istaknuto djelo barokne arhitekture i umjetnosti na istočnoj obali Jadrana“ (str. 171).

Još jedan vrsni znalac riječkih tema, cijenjeni publicist Velid Đekić, upotpunjava naše znanje o Kompanijinoj povijesti prilogom *Prvi Kompanijin pogon na Ponsalu* (str. 151–157). Autor doprinosi spoznajama o prvoj lokaciji njezina kompleksa i iznosi pretpostavku da prvo sjedište upravne zgrade riječke Rafinerije šećera valja tražiti na Mlaki.

Na kraju zbornik otvaraju *Rijeka i trgovačke kompanije* (str. 11–20) i zaključuju *Kraj Riječke kompanije* (str. 179–189) radovi ravnatelja Muzeja. U prvom tekstu Dubrović nudi kratak uvod o važnosti Kompanije za grad Rijeku pružajući

okvirni povijesni kontekst u kojem je društvo djelovalo. U drugom radu razmatra Kompanijinu ostavštinu u smislu ekonomskog poduhvata, koji je utjecao i ostao uzor riječkim trgovcima, prvenstveno Andriji Ljudevitu Adamiću.

Zaključno, zbornik je svakako vrijedan prilog boljem poznavanju početaka riječke industrijalizacije, a time i začetaka gospodarskog razvoja Rijeke u širim okvirima ekonomskih i socijalnih transformacija i stvaranja građanskog društva na prostorima pod utjecajem Habsburgovaca. Zahvaljujući objavljenim izvorima i mnoštvu vizualnih priloga, monografija može poslužiti kao koristan didaktički materijal, a svakako je vrijedan doprinos za znatiželjne i poklonike riječke povijesti.

Ivan Jeličić